

EXERCITAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI LIMITELE ACESTEIA

RAMONA-GABRIELA PARASCHIV*

ABSTRACT:

Most international conventions containing provisions on human rights do not extend to the limits of their performance and the correlative duties. In reality, all rights entail obligations and responsibilities of the holders.

Beside the obligations of States and international organizations to ensure the conditions required for rights to be respected, there is also the obligation of every individual not to violate the rights of others. In societies politically organized in states, one gives up their natural freedom and accepts a limited one, which should provide safety and the possibility to assert one's own personality; however, this is equally valid for all persons one has social relations with.

Keywords: human rights, obligations, responsibilities, minorities, international conventions

RÉSUMÉ:

La majorité des conventions internationales comprenant des réglementations concernant les droits de l'homme ne portent pas sur les limites de leur exercice aussi, ainsi que sur les devoirs corrélatifs. En réalité, tous les droits supposent des obligations aussi, ainsi que des responsabilités de la part de leurs titulaires.

À côté des obligations des États et des organismes internationaux pour assurer les conditions nécessaires au respect des droits, il y a également l'obligation de chaque individu de ne pas violer les droits des autres. Dans les sociétés organisées politiquement en États, l'homme renonce à sa liberté naturelle et accepte une liberté limitée, qui lui offre de la sûreté et la possibilité d'affirmer sa propre personnalité; mais cela dans la même mesure aussi pour toutes les personnes avec lesquelles il établit des relations sociales.

Mots-clés: droits de l'homme, obligations, responsabilités, minorités, conventions internationales

În literatura de specialitate s-a pus problema dacă trebuie reglementate și invocate exclusiv „drepturile omului”, fără referire la *îndatoririle sale*¹, unii autori² pronunțându-se împotriva tendinței de a menține îndatoririle în umbra drepturilor, precum o față ascunsă sau blamabilă a acestora.

În realitate, toate drepturile omului presupun și obligații corelative, mai ales în sarcina statelor, care trebuie să ia măsurile ce se impun pentru respectarea acestora, dar și în sarcina indivizilor, fiecare beneficiar de drepturi fiind obligat să respecte aceleași drepturi, pentru care titulari sunt ceilalți oameni³.

Numai prin introducerea noțiunii de „responsabilitate”, în cadrul perechii „drepturi – îndatoriri”, se recunoaște în fapt indivizilor statutul lor juridic complet.

Raporturile existente între îndatoririle și drepturile omului denotă existența unor legături necesare între părțile componente ale relației

individ-societate, individ-stat⁴, dar și a raporturilor dintre persoanele fizice ori dintre acestea și persoanele juridice de drept public sau privat.

Reglementate prin instrumente internaționale și acte normative statale, drepturile omului reprezintă *drepturi subiective*, adică facultăți, posibilități ale oamenilor care participă la raporturi juridice, de a avea o anumită conduită (licită) și de a cere celeilalte părți să aibă o atitudine corespunzătoare, sub garanția pe care o oferă autoritatea publică⁵. Aceste drepturi presupun însă și obligații corelative, menite să asigure respectarea drepturilor semenilor⁶, orice drept subiectiv întemeindu-se pe un complex de relații sociale, care presupun „ființa unei societăți de fapt și, prin urmare, a unui număr

* Prof. univ. dr.

¹A se vedea **Jean-François Renucci**, *Tratat de drept european al dreptului omului*, Ed. Hamangiu, București, 2009, p. 2.

²A se vedea **Hugues Doumont, François Ost, Sébastien Van Drooghenbroeck** (coord.), *La responsabilité, face cachée des droits de l'homme*, Bruylant, Paris, 2005, pp. 5 și urm.

³A se vedea **Stelian Scăunaș**, *Dreptul internațional al drepturilor omului*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 151.

⁴Cele două părți ale raportului se găsesc din punct de vedere juridic pe poziție de egalitate. Statul, ca formă organizată a societății, trebuie să rezolve problemele de natură economică, socială, culturală, politică și civilă ale cetățenilor, ceea ce presupune o unitate de interese între guvernanți și guvernați (cetățeni), a se vedea **Doina Micu**, *Garantarea drepturilor omului*, Ed. All Beck, București, 1998, pp. 8-9.

⁵A se vedea **Stelian Scăunaș**, *Drept constituțional și legislație militară*, vol. I, Ed. Academiei Trupelor de Uscat, Sibiu, 1995, p. 168.

⁶Este evident că omul trebuie protejat de abuzurile de orice fel, mai ales din partea statului, însă el trebuie să aibă și unele îndatoriri, pentru că nu poate trăi liber decât respectând libertatea celorlalți, a se vedea **Stelian Scăunaș**, *Dreptul internațional... op. cit.*, p. 150.

extrem de mare de raporturi sociale, implicate și sistematizate între ele⁷.

Viața socială este extrem de complexă, concentrând concomitent atât drepturi, cât și obligații ale membrilor comunității umane, și ar fi absurd să se afirme că se recunosc drepturi cuiva în scopul de a-i ușura săvârșirea unor fapte imorale sau contrare ideii de justiție⁸; astfel, deducem că prin exercitarea drepturilor trebuie să se urmărească satisfacerea propriilor interese, fără a încălca drepturile altora ori a împiedica alte persoane să-și valorifice drepturile lor.

În societățile organizate politic în stat, omul renunță la libertatea lui naturală și acceptă un tip de libertate limitată⁹, care să-i ofere lui și celorlalți siguranța existenței și posibilitatea de afirmare a personalității. Astfel, libertatea are sens în viața socială decât în condițiile stabilirii de limite, întrucât pentru a se manifesta, ea trebuie să depindă de ceva, să se încadreze în anumite coordonate¹⁰.

Anumite instrumente internaționale în materia drepturilor omului consacră și instituția *obligațiilor omului*, sub diverse denumiri: obligații ale individului, obligații ale persoanelor, obligații ale omului, răspunderi ale indivizilor¹¹. De

⁷ A se vedea **Mircea Djuvara**, *Despre ideea de drept subiectiv și obligație*, în „Drept Public”, nr. 14 din 1939, p. 109 și urm., în care se arată că fiecare drept apare „ca implicând o obligație corelativă a altei persoane”, iar „o obligație a cuiva va implica atât un drept al altuia, cât și drepturi proprii”, de unde rezultă raportul indisolubil dintre „drepturile și obligațiile fiecăruia dintre noi, în legătură cu acelea pe care le avem față de alții”.

⁸ Ibidem, p. 109 și urm.

⁹ A se vedea **Immanuel Kant**, *Scrieri moral-politice*, Ed. Științifică, București, 1991, p. 182, care arată că acceptarea acestei limitări a libertății reprezintă o condiție esențială pentru existența societății, întrucât „răul nemeritat pe care [...] îl cauzezi altuia [...] și-l faci ție însuși”.

¹⁰ A se vedea **Gabriel Liiceanu**, *Despre limită*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 11, care arată: „Libertatea umană se interpretează într-un mănunchi de limite care sunt condiția exercițiului ei”.

¹¹ Spre exemplu, în Declarația universală a drepturilor omului, în Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și în Pactul internațional relativ la drepturile economice, sociale și culturale se afirmă existența „obligațiilor individului”. Denumirea de „obligații ale persoanelor” este folosită în Convenția americană relativă la drepturile omului, iar denumirea „răspunderi ale indivizilor”, în Declarația Națiunilor Unite asupra dreptului și responsabilității indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și proteja drepturile omului și libertățile fundamentale recunoscute universal. Reglementarea unor „obligații ale omului” este realizată prin Declarația americană a drepturilor și îndatoririlor omului, iar a unor „obligații ale individului”, prin Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor.

asemenea, unele documente internaționale se referă în principal la responsabilități și îndatoriri fundamentale ale oamenilor față de semenii și față de colectivitate¹².

De altfel, încă din antichitate învățați ca Platon, Aristotel, Socrate, Zenon, Papinian, Paul, Ulpian, Modestin și alți jurisconșulți ai Romei, precum și mulți gânditori din epoca contemporană, ca Auguste Comte, Léon Duguit, Mircea Djuvara ș.a., au abordat problema complexă a „îndatoririlor fundamentale ale ființei umane” din diferite unghiuri, însă toți au fost de acord că îndatoririle reprezintă o componentă firească a existenței umane¹³, care face ca „viața să fie posibilă, iar oamenii să progreseze”¹⁴.

De aceea, apreciem că sintagma potrivit căreia *libertatea presupune facultatea de a face tot ceea ce nu este contrar legii*, trebuie corectată cu *limitarea de a nu dăuna altora*, cât și cu obligația

¹² Există chiar și declarații internaționale care se referă în exclusivitate numai la îndatoririle omului, cum ar fi: *Declarația universală a îndatoririlor omului*, care i-a fost înmănată în noiembrie 1997, Secretarului General al Organizației Națiunilor Unite, Kofi Annan, de către grupul „Inter Action Council” (alcătuit din mari personalități politice: foști președinți sau miniștri ai unor state), spre a fi supusă dezbaterii în Adunarea Generală a ONU; *Declarația îndatoririlor omului*, denumită și Declarația de la Trieste, propusă de Consiliul Internațional al Îndatoririlor Omului, organizație neguvernamentală care funcționează din anul 1993 pe lângă Universitatea din Trieste, având, începând cu anul 1997, un statut special de organizație consultativă a Consiliului Economic și Social al ONU; *Declarația responsabilităților și îndatoririlor omului*, inițiată de către fundația „Valencia Tercer Milenio”, proiectul de declarație fiind adoptat la Conferința „Eticii globale pentru o lume umană”, la Haga, în data de 20 iunie 2002 – conferință organizată de această fundație, sub auspiciile UNESCO; *Declarația cu privire la drepturile și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și apăra drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute*, adoptată la 9 decembrie 1998, prin Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 53/144, fiind inițiată de către Comisia Drepturilor Omului (în prezent Consiliul Drepturilor Omului) și Consiliul Economic și Social.

¹³ A se vedea **Dumitru Mazilu**, *Drepturile omului – concept, exigențe și realități contemporane*, Ediția a II-a, Ed. Lumina Lex, București, 2003, pp. 119-200, care arată că Papinian – unul dintre cei mai apreciați jurisconșulți ai Romei – atrăgea atenția asupra „primordialităților îndatoririlor”, de a căror realizare vedea posibilă nu numai îndeplinirea drepturilor, ci „chiar existența lor”, iar Paul considera dreptul ca o „*naturalis ratiio quasi lex quaedam tacita*” (PAUL I, Dig. *De bonus damnatorum*, p. 49 și urm.).

¹⁴ A se vedea **Charles Louis De Secondat Montesquieu**, *Despre spiritul legilor*, vol. I, Ed. Științifică, București, 1964, p. 134 și urm.

de îndeplinire a îndatoririlor legale de către fiecare persoană.

Protecția drepturilor omului, în plan internațional, implică instituirea, în sarcina statelor, a unor obligații a căror executare nu are la bază principiul subordonării¹⁵, ca în dreptul intern, fiind, în general, obligații convenționale. Aceste obligații produc însă efecte deosebite, condiționând exercitarea de către stat a competenței sale teritoriale, de respectarea normelor și principiilor internaționale privind drepturile omului.

Ca parte la convențiile internaționale privind drepturile omului, statul nu are doar obligația de a garanta protecția drepturilor propriilor naționali, ci pentru toți indivizii aflați pe teritoriul său, indiferent de naționalitate¹⁶.

Această obligație, cu caracter general, care îi revine statului nu are conținut real decât dacă este însoțită de modalități care să determine respectarea ei¹⁷. Astfel, concomitent cu dezvoltarea respectului față de drepturile statelor, a evoluat recunoașterea responsabilității statelor și față de obligațiile instituționale internaționale pe care au acceptat să le urmeze, inclusiv respectul față de drepturile oamenilor¹⁸.

Libertatea este un dat, însoțind ființa umană încă de la naștere, și este intim legată de demnitatea fiecărui om, care are sens numai în

condițiile existenței unor limite¹⁹ (a unor obligații), deoarece, pentru a se manifesta, trebuie să depindă de ceva, să se circumscrie unor coordonate. Existența unor drepturi necondiționate, absența limitelor și a condițiilor de exercitare prevăzute de lege, constituții sau instrumente juridice internaționale poate să ducă la arbitrarul sau la abuz de drept, deoarece nu ar permite diferențierea comportamentului legal de cel nelegal²⁰.

Stabilirea unor limite în exercitarea drepturilor răspunde, în principal, nevoii de a asigura securitatea juridică a drepturilor și libertăților celorlalți, în perspectiva realizării intereselor individuale sau de grup, în concordanță cu ordinea publică²¹.

Nu se poate admite însă ca, sub pretextul „interesului general”, autoritățile să limiteze discreționar și abuziv exercitarea drepturilor firești, ajungându-se chiar la afectarea democrației, în numele protecției sale. De aceea, între măsurile care limitează exercițiul drepturilor, situația de fapt și scopul legitim urmărit trebuie să existe o anumită proporționalitate, astfel încât să se garanteze exercitarea drepturilor, dar și să se evite abuzul de drept sau excesul de putere²².

Astfel, pentru o mai bună protecție a drepturilor omului și preîntâmpinarea *abuzului de drept* este necesar ca, în instrumentele internaționale să se prevadă *limitele de exercitare a drepturilor* consacrate, cât și *îndatoririle corelative*.

Stipulându-se numai drepturile – cum se procedează în numeroase convenții internaționale – unele persoane pot să aibă impresia că nu au obligații, ci doar drepturi, care ar putea să fie exercitate fără nicio îngrădire, chiar și în detrimentul altora ori a intereselor colectivității, încălcând ordinea de drept sau fiind în contradicție cu valorile morale. De aceea, includerea în convențiile internaționale și în reglementările

¹⁵ Apreciem că s-ar putea totuși considera că obligațiile cutumiare ori cele imperative (spre exemplu, cele referitoare la acțiuni care ar pune în pericol pacea ori securitatea internațională), în ceea ce privește protecția drepturilor omului, se aseamănă cu obligațiile stabilite prin reglementările interne (căroră le este specific principiul subordonării), neavând natura de obligații contractuale ale statelor semnatare.

¹⁶ A se vedea **Frédéric Sudre**, *Drept european și internațional al drepturilor omului* (traducere), Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 95.

¹⁷ Obligația respectivă presupune ca dreptul la acțiune internațională să fie recunoscut nu doar indivizilor, ci și celorlalte state care sunt părți la convențiile internaționale privind drepturile omului. Astfel, un stat parte la o convenție internațională privind drepturile omului trebuie să poată iniția, împotriva altui stat parte, o procedură având ca obiect încălcarea unei obligații convenționale de către acesta din urmă, procedură care să fie instituită în favoarea propriilor resortisanți, dar și a indivizilor care nu au respectiva calitate. În acest fel, fiecare stat parte are posibilitatea să contribuie la protecția drepturilor omului în interesul comunității, pentru protejarea valorilor comune consacrate de sistem.

¹⁸ A se vedea **Theodore Orlin**, *Evoluția limitărilor suveranității pentru o nouă comunitate globală „Limitarea Leviathanului prin dreptul internațional” (Partea I)*, Revista Română de Drept Internațional, nr. 8 ianuarie-iunie 2009, p. 8.

¹⁹ A se vedea **Gabriel Liiceanu**, *op. cit.*, p. 13, care arată că *limita*, ce are un caracter necesar, se deosebește de *limitare*, care îngrădește exercitarea drepturilor individuale, deoarece le condiționează în mod excesiv aplicarea.

²⁰ A se vedea **Marius Andreescu**, *Restrângerea exercițiului unor drepturi și principiul proporționalității*, în volumul „Justiție, stat de drept și cultură juridică”, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 991.

²¹ A se vedea **George Coca**, *Interesul general și drepturile fundamentale ale omului*, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 187, care precizează că posibilitatea stabilirii unor restrângeri a exercitării drepturilor și libertăților este prevăzută în majoritatea instrumentelor internaționale privind drepturile omului.

²² A se vedea **Marius Andreescu**, *op. cit.*, p. 991.

statale a obligațiilor corelative și a limitelor în exercitarea drepturilor ar fi de natură să conștientizeze pe destinatari cu privire la conținutul real al prerogativelor conferite, dar și în legătură cu responsabilitățile ce derivă din fiecare drept, care nu trebuie privit ca un privilegiu față de ceilalți, ci ca o posibilitate de a fi egal cu aceștia.

În acest context se poate susține necesitatea reanalizării unor reglementări internaționale (și interne) care stabilesc drepturi (fără obligații corespunzătoare) pentru *anumite categorii de persoane*, impunându-se crearea unui echilibru între drepturi și obligații prin corelarea normelor cu caracter de principiu stipulate prin instrumente internaționale, cu factorii obiectivi specifici, cum ar fi nivelul de dezvoltare și posibilitățile unor state de a se încadra în standardele stabilite, astfel încât să nu se creeze inechități față de restul populației.

Spre exemplu, prin strădania de conformare la regulile internaționale referitoare la modul de tratare a persoanelor deținute, se ajunge la paradoxul ca, pentru o persoană condamnată – ce are dreptul să nu presteze vreo muncă – să se cheltuiască (din bugetul statului) mai mulți bani decât își pot permite numeroase alte persoane care, neintrând în coliziune cu legea, muncesc în stare de libertate. De altfel, din această cauză se înregistrează și fenomenul ca, în apropierea sezonului rece, anumiți indivizi să comită fapte penale numai cu scopul de a beneficia de „locuință” și hrană gratis.

Având în vedere consecințele negative pentru majoritatea populației, care *muncește în plus* (ca să asigure drepturi umane pentru deținuți, dar împovăraătoare pentru ceilalți), se impune ca, în stabilirea și aplicarea unor standarde internaționale privind drepturile anumitor categorii de persoane să se aibă în vedere și realitățile concrete, astfel încât să nu se înregistreze „discriminări pozitive” față de restul populației, prin crearea unui statut privilegiat pentru aceste categorii.

Situația analizată ar putea fi rezolvată echitabil prin reglementări care să asigure prestarea unor activități de către cei deținuți ori reglementarea

altor modalități de executare a pedepselor (care să nu producă pagube în bugetul statului), sau chiar plata unor sume de bani, încât fiecare deținut să-și recupereze cheltuielile – principiu aplicabil de altfel și în celelalte situații în care se generează cheltuieli, cum ar fi cazul persoanelor bolnave ce necesită spitalizare (prin contribuțiile lor la sistemul asigurărilor și sistemul de coplată), ori al bătrânilor ce apelează la cămine specializate plătind anumite sume de bani etc. De altfel, pedeapsa are și rolul de a reeduca persoana condamnată, iar acest deziderat poate fi realizat mai ales prin crearea obișnuinței de a munci ori prin efortul de a achita cheltuielile pe care le-a generat.

Referitor la situația juridică a *minorităților*, în general, este necesar să nu fie stabilite drepturi în plus față de restul populației, ci posibilități și condiții care să le asigure exprimarea egală a drepturilor de care beneficiază și populația majoritară. De asemenea, în cuprinsul aceluiași reglementări este necesar să fie stipulate și *obligațiile persoanelor aparținând minorităților*, față de statul în care trăiesc și de populația majoritară. Observând că în anumite zone minoritățile etnice existente într-un stat sunt majoritare în raport cu restul populației, apreciem că este lipsit de logică să se aplice în favoarea acestora reglementări speciale, care nu pot decât să creeze prerogative în plus, deși, chiar în lipsa acestora, membrii „minorității majoritare” sunt favorizați, întrucât, în fapt, dispun de o forță superioară în teritoriul respectiv și pot hotărî (datorită ponderii majoritare în plan local) cu privire la exercitarea drepturilor, inclusiv pentru populația majoritară a statului, devenită minoritară în regiunile respective. În asemenea cazuri normal ar fi să se stabilească reglementări și să se dispună măsuri menite a crea un echilibru între prerogativele și *obligațiile* populației „minoritare” (majoritară în regiune), iar cetățenii majoritari în țară, dar minoritari în regiune să fie protejați prin norme speciale, pentru a-și putea valorifica drepturile și libertățile în condiții egale.